

Slovensko z českého pohledu let 1891–1914, aneb O trojím (slovenském) lidu řeč

DAGMAR BLÜMLOVÁ (ČESKÉ BUDĚJOVICE)

Na úvod vysvětlení: Rok 1891, kterým vymezují dolní hranici sledovaného časového úseku, byl mimo jiné rokem Všeobecné zemské jubilejní výstavy v Praze. Úspěch národopisné expozice nazvané Česká chalupa rozproudil všeobecný zájem nejen o národopis jako takový, ale o další výstavu s mnohem širším, „československým“ záběrem.¹ Hlavní iniciativa v tomto smyslu příslušela tehdejšímu řediteli Národního divadla Františku Adolfovi Schubertovi, který na schůzi významných představitelů různých oborů konané 7. července 1891 zdůraznil, že by mělo jít o výstavu „*knene československého*“ v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku, která by obohatila „*vědu národopisnou, přispěla by k pravému názoru o národním rázu našeho kmene, prospěla by umění výtvarnému, literatuře naší, umění hudebnímu i průmyslu a přivedla by vůbec k širší platnosti četné živly a momenty národní, které jsou s to dáti našemu československému životu ještě určitější ráz osobitý, než jakým se dosud vyказuje*“.² Rok 1891 tedy můžeme považovat za počátek koncepčního odborného zájmu o Slovensko, postupně rozšiřovaného do celého českého společenského spektra. Proč se druhým mezníkem zvoleného období stal rok 1914, první rok první světové války, netřeba vysvětlovat. Pokud jde o druhou část názvu tohoto příspěvku, je inspirován parafrází užitou pro název celé konference; vychází ovšem z jiného díla i celého historického kontextu, neboť účelově adaptoval *O trojím lidu řeč* Petra Chelčického.

¹ Výsledkem těchto myšlenek byla posléze Národopisná výstava československá, zahájená v Praze 15. května roku 1895. K oběma výstavám srov. *Čas výstavního ruchu. Studie a materiály*, Č. Budějovice 2005 (D. Blümllová – J. Rauchová edd.).

² Text Šubertova projevu byl otištěn v Českém lidu 1. Cituji podle Jiřího Horák: *Národopis československý. (Přehledný nástin)*, in: *Československá vlastivěda II, Člověk*, Praha 1933, s. 410.

Předkládaný text se samozřejmě nevydává cestou středověkého myslitele a nebude na přelomu 19. a 20. století hledat lid rytířský, duchovní a robotný; z užitých pramenů však vyvstala rovněž trojice: pohledy tří pozorovacích úhlů českého společenského spektra času fin de siècle nevidí sledovaný objekt Slovenska – danou dobou chápaného jako území, kde se hovoří slovenským jazykem a kde nejbližší „bratr Slovan“ strádá pod maďarským útlakem – shodně, a tak autorce nezbyvá, než se pokusit trojí diferenciaci českého pohledu doložit.

Pohledem prvním, hierarchicky nejvyšším, bude pohled vědy a institucí s ní spojených: univerzity, akademie, vědeckých oborů a publikací. Není a ani nemůže být v intencích tohoto příspěvku uchopení tématu ve vší úplnosti, v případě jmenovaných institucí tedy s kompletním oborovým i personálním spektrem. Text je vybudován na základě sond vědných směrem uvažovaným jako signifikantní. Pokud tedy budeme hledat vědní reflexi Slovenska, resp. „slovenského lidu“, zaměříme svou pozornost na slovanskou filologii vytčeného období. V roce 1892 opustil její stolicí rodák z Trstenej, řádný profesor Martin Hattala (1821–1903). V předchozím akademickém roce u něho bylo zapsáno čtyřicet posluchačů, což ve srovnání s některými kolegy nebylo málo.³ Největší univerzitní slávu však již měl dávno za sebou. Jako plamennému obránci *Rukopisů* se pozice jeho popularity mezi studenty nejvíce otřásla v roce 1886 v důsledku „rukopisného“ sporu, v němž první slovo vyřkl, respektive v Athenaeu otiskl Jan Gebauer (1838–1907), zásadně se od Hattaly lišící především moderním metodologickým přístupem.⁴ Hattala, za časů Hálova studia vnímaný jako pochodeň slovanského ideálu, byl mezi zakladateli pozitivistické univerzitní tradice s lehkým úsměškem nazýván kněz „diecéze ostrihomskej“ a jeho slavné přednášky o ilyrštině se pro mnohé staly dávnou minulostí.⁵ Po jeho odchodu z univerzity se slovanský semi-

³ Statistické údaje týkající se univerzity přejímáme z Josef Petráň: *Nástin dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy*, Praha 1983 – zejména z prvních dvou kapitol oddílu III. Emancipace národní vzdělanosti, s. 195–270.

⁴ Některé méně známé okolnosti sporu o pravost rukopisů *Zelenohorského a Královédvorského* uvádí sborník *Čas pádu Rukopisů*, České Budějovice 2004. (D. Blümllová – B. Jiroušek edd.) Význam Gebauerova semináře pro vznik moderních vědních disciplín, nejen filologických, netřeba zdůrazňovat. Pro zajímavost uvádíme, že v zimním semestru 1891–1892 byli u Gebauera zapsáni sedmdesát tři posluchači.

⁵ Srov. kupř. Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha (dále jen LA PNP), fond Antonín Tille, korespondence.

nář mohl rozdělit do tří oddělení, přičemž to, jež nás zajímá především, oddělení pro moderní řeči a literatury slovanské, bylo svěřeno Jiřímu Polívkovi, od roku 1895 mimořádnému profesoru.

Jiří Polívka (1858–1933) měl velmi široký tematický záběr; přednášel polský jazyk a literaturu, ruský jazyk a literaturu, srbochorvatštinu, slovinštinu, občas také bulharštinu; kromě toho se zabýval klasifikací slovanských jazyků, zvláštní cvičení věnoval jihoslovanské dialektologii a dalším speciálním odvětvím. Významného mezinárodního ohlasu se mu však dostalo za komparativní analýzu slovanských lidových pohádek.⁶ Jako první se vědecky zabýval slovenskými pohádkami, za nimiž, respektive za jejich sbírkami, dlouhou řadu let jezdil do muzea v Turčianskom sv. Martine. Tamtéž péčí Matice slovenskej v letech 1923–1931 vyšel jeho monumentální pětidílný *Súpis slovenských rozprávok*, o jehož dílčích metodologických problémech pravidelně informoval vědeckou obec již na přelomu století.⁷ Jinými slovy, Polívkovým přičiněním bylo slovenské pohádkosloví představeno odborné světové veřejnosti, což v době oživeného zájmu o studium evropské lidové prózy vůbec nebylo zanedbatelné. Právě proto Polívka ve svém oboru představil Slovensko mnohem významněji než jeho univerzitní kolegové věnující se výhradně filologii, kupř. František Pastnek (1853–1940), vedoucí staroslověnského oddělení semináře, který svými dialektologickými studiemi vedle bohemistiky rozvíjel i slovakistiku, nebo Jan Máchal (1855–1939), v jehož komparatistickém záběru nechyběla slovenská literatura. Také Jaroslav Vlček (1860–1930), který se v roce 1898 habilitoval na oboru dějin české a slovenské literatury, se občas ve svých přednáškách slovenské literatuře věnoval, ale před rokem 1918 to byly spíš výjimky. Protože až do dvacátých let na pražské filozofické fakultě nepůsobil žádný profesor ani docent, který by se výlučně věnoval jednomu slovanskému jazyku nebo literatuře, přejímali tuto roli lektoři; lektorát slovenštiny však neexisto-

⁶ Největším uznáním byla jeho spolupráce s Johannem Boltem, který si Polívku vybral za spoluautora *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm* (Leipzig 1913–1932).

⁷ Postup práce na soupisu poměrně přesně odráží vzájemná korespondence Jiřho Polívky a Václava Tilleho (1867–1937) počínající rokem 1900. Osobní fondy obou jsou uloženy v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze (dále jen LA PNP), fond J. Polívka a fond V. Tille.

val.⁸ To, co z heuristiky slovenské provenience se ve filologických disciplínách ztrácelo jako dílčí materiál k převážně gramatické komparaci, mělo podstatně větší svébytnost v již zmíněném Polívkově folkloristickém výzkumu a rovněž v historických disciplínách archeologii, etnografii a nově etablovaných kulturních dějinách (1893). Lubor Niederle (1865–1944)⁹ začal v akademickém roce 1894/1895 přednášet cyklus slovanské starožitnosti, k němuž od roku 1902/1903 připojil cyklus o historickém slovanském národopisu. Ve svých výkladech i vědeckých pracích, na nichž souběžně pracoval, hodnotil dílo svých předchůdců, Pavla Josefa Šafaříka a velmi kriticky rovněž Josefa Ladislava Píče¹⁰. Že kapitoly o Slovácích patřily do jeho syntéz, přehledů a kompendií, netřeba připomínat.¹¹ Napsal však rovněž díla, která jsou speciálně věnovaná slovenskému prostředí; *Uherští Slováci* z roku 1903¹², v přepracované podobě jako *Místopis a národnostní statistika obcí slovenských*, vydáno v roce 1919, rovněž v Praze.

Lubor Niederle v roce 1891 spolu s Čeňkem Zíbrtem (1864–1932) založili časopis *Český lid*, který záhy opanoval Zíbrtův národopisný

⁸ Výjimkou byla bohemistika, i když „ani tady to nebylo pravidlem“. J. Petráň: c. d., s. 250.

⁹ K tomu heslo L. Niederle v *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Biografická část*. Praha 2007.

¹⁰ Zejména k jeho třísvazkovému dílu *Starožitnosti země České*.

¹¹ Máme na mysli kupř. *Slovanský svět. Zeměpisný a statistický obraz současného Slovanstva* z roku 1909 nebo pozdější *Rukověť slovanské archeologie* (francouzsky 1923 a 1926, česky až 1931), v níž mimo jiné prezentuje názor, že do karpatských oblastí a českých zemí pronikali Slované již ve druhém století našeho letopočtu.

¹² Původně jako stať v Národopisném sborníku československém (č. 9, 1903) s názvem *Národopisná mapa a statistika uherských Slováků na základě sčítání lidu z r. 1900*. V Národopisném věstníku československém tiskl poznámky k národopisné mapě Slovenska (č. 4, 1909), tamtéž (č. 3, 1908) na základě sčítání z roku 1900 sestavil výčet národností v Bulharsku, včetně Čechů a Slováků, řadu stať věnoval různým odvětvím lidové kultury, zejména na Moravském Slovensku, které od roku 1893 často navštěvoval. Tento zájem vyvrcholil v redigování kolektivní monografie *Moravské Slovensko* (1918, 1922, 1923), k níž mimo jiné napsal úvod o hranicích moravskoslovenského regionu. Několik prací věnoval také Karpatské Rusi.

zájem.¹³ Zíbrt nový časopis programově otvíral také příspěvkům ze Slovenska a o Slovensku. Slovenský materiál nechyběl v žádné z jeho souhrnných prací, ať již zvykoslovných, nebo v základním textu oboru *Jak se kdy v Čechách tancovalo. Dějiny tance v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku* z roku 1895.

V roce 1895 byli Niederle i Zíbrt aktivními podílníky na přípravě Národopisné výstavy československé, k níž se vraceli ještě dlouho po jejím uzavření (23. října) v hodnocení jejího významu, samozřejmě nikoliv jako jediní, protože ohlas výstavy pronikl do komentářů domácích i zahraničních vědců i umělců. Jedním z největších pozitiv výstavy bylo komplexnější představení Slovenska v Čechách, vnímané jako „utužení styků se Slovenskem“.¹⁴ Slovenská expozice sice byla roztroušena na několika výstavních místech; na výstavní dědině byla zastoupena oravskou chaloupkou, čičmanským gazdovstvím a kopaničářskou chaloupkou z moravsko-slovenského pomezí od Lopeníka. V národopisném paláci bylo slovenské oddělení zastoupeno ukázkami staveb, nábytku, domácího průmyslu a krojovanými a zvykoslovnými skupinami ze stolic liptovské, oravské, šaryšské a tekovské. Největší zásluhu o vybudování lidových slovenských staveb na výstavě a o samotnou slovenskou účast měl Dušan Jurkovič (1848–1947), vynikající slovenský architekt, „básník dřeva“. Již druhý den po otevření výstavy, 16. května 1895 otiskly *Národné Noviny* nadšenou stať Svetozára Hurbana Vajanského *Národopisná výstavka v Prahe od 15. mája 1895*. Napsal v ní mimo jiné tato nadšená slova: „Ako by sme tedy nevíтали s radosťou a úprimným plesaním pražskú výstavku národopisnú, pri ktorej sa i nášmu národu slovenskému dostane čestné miesto a byt i práca ľudu nášho zpod Tatier hádam po prvý raz ukážu sa širšiemu svetu nie pod firmou cudzou [...] ale pod vlastnou, slovenskou!“¹⁵ Na počátku července do Prahy přijela stočlenná slovenská delegace (13. července Vajanský v týchž novinách stejně vřele děkoval za bratrské přijetí a nezapomenutelné dojmy), od 30. září se na výstavišti představovaly slovenské národní zpěvy a hry, konečně počátkem října Jurkovičovou zásluhou přijela další početná slovenská výprava. Slovensko se poprvé v Čechách prezentovalo v půlročním časovém úseku, jehož kontinuitu dokonale složily jak vystavené exponáty, tak živý přednes

¹³ K tomu zejména D. Blümllová (ed.): *Čeněk Zíbrt a kulturní historie. Studie a materiály*. Č. Budějovice 2003.

¹⁴ Srov. J. Horák: c. d., s. 416.

¹⁵ Tamtéž.

slovenského folkloru i „všudy“ přítomnost slovenských delegátů v pražském společenském i kulturním prostředí. Česká veřejnost tuto prezentaci vítala a obdivovala.

Shrneme-li výše řečené, můžeme říci, že česká věda (univerzita, odborné publikace a periodika) ve sledovaném období let 1891–1914 se Slovenskem jako předmětem odborného zájmu zabývá výhradně v oboru národopis s přesahy k archeologii a kulturní historii. Výsledkem snah významných představitelů těchto oborů je mimo jiné i veřejná prezentace lidové kultury Slovenska v roce 1895 na Národopisné výstavě československé. Dalo by se předpokládat, že tímto rokem započatá cesta vzájemného poznání i uznání vedla přímým směrem k potřebě vzniku společného státu. Drobná, čistě privátní glosa představitele univerzitní vědy i moderní koncepce národopisu, Niederlova a Zibrtova vrstevníka Václava Tilleho, tímto předpokladem poněkud oťese. Tille se organizátorsky podílel na přípravách výstavy, při práci na vlastním *Soupisu českých pohádek* spolupracoval s Jiřím Polívku, neboť do komparace zahrnoval i slovenské látkové varianty, po roce 1918 významně napomáhal vzniku kateder romanistiky (sám byl především romanistou) na nových univerzitách v Brně i Bratislavě, přesto v jednom z jeho četných zápisníků najdeme poznámku: „[Slováci] nic jiného neměli než svůj horácký folklór a velkopanské chování, které odkoukali od Maďarů“.¹⁶ Tato myšlenka rozhodně nebyla určena k publikaci, na to byl Tille příliš velký diplomat a vždycky dokonale respektoval a prosazoval institucionální i státní zájem. Nám však dovoluje nahlédnout do nejdůvěrnějšího prostoru, v němž se zpravidla vyslovují myšlenky ničím nezastíněné. Nepředpokládáme také, že tento Tillův názor byl ojedinělý; v českých intelektuálních kruzích jistě existoval respekt, ne-li obdiv k artefaktům (nejen)¹⁷ slovenského lidového tvoření – sám Tille kupř. o slovenské varianty pohádky Němcovou nazvané *O dvanácti měsíčkách* prosil Polívku více než úpěnlivě, neboť je potřebo-

¹⁶ LA PNP, fond V. Tille, deníky.

¹⁷ Bezručovy *Slezské písně* na počátku dvacátého století vzbudily zájem novými tématy a sugescí jejich literárního podání, zájem povýtce literární. Že „nahore na sever pod Beskydem“ česká vesnička skutečně „dodýchala“ (báseň Den Palackého z roku 1899) již nebyla otázka, která by české intelektuály významněji zatěžovala.

val „k práci ne vědecké, ale literární“.¹⁸ Je však otázka, do jaké míry byl respekt k projevům národní tvořivosti zároveň respektem vůči národnímu celku.

Podívejme se nyní, jaké Slovensko v letech 1891–1914 viděla „neučená“ česká veřejnost průhledem Zlaté Prahy, unikátního společenského časopisu „pro zábavu a poučení“, o jehož reprezentativní úpravu se staralo vydavatelství Jana Otty. „Rodinný“ obrázkový týdeník Zlatá Praha vycházel v letech 1884–1930 a byl určen středním vrstvám, jež slovem i obrazem informoval o aktuálních tématech politiky, společnosti a kultury. V námi sledovaném období se v redakci textové části vystřídaly dvě významné osobnosti tehdejšího pražského kulturního života Ferdinand Schulz a Jaroslav Kvapil.¹⁹ Již z toho, co bylo řečeno v prvním sledovaném okruhu, logicky vyplývá, že půlroční trvání Národopisné výstavy československé muselo proniknout i do společenského časopisu a že lze tudíž předpokládat i přítomnost zmínek o Slovensku. Ve dvanáctém ročníku Zlaté Prahy z roku 1895 skutečně nalezneme řadu slovenských reflexí. Již 28. června napsal tehdy šedesátiletý Adolf Heyduk báseň *Bratřím Slováckům zavítavším na Národopisnou výstavu československou* zakončenou patetickým: „Vlast česká v svatém nadšení vás vítá.“²⁰ Heyduk sám několikrát Slovensko navštívil a jeho básnická sbírka *Cimbál a husle* z roku 1876 vtělila do českého vědomí poněkud idealizovaný obraz Slovenska a jistě inspirovala slovenskou literaturu. Báseň, již zmiňujeme, je laděna ve stejném duchu. Dnes již zapomenutý básník, překladatel a redaktor August Eugen Mužík (1859–1925) v podobné tónině přispěl několika básněmi, z nichž nejprůzračnější je *Slovácký kříž*, v němž se opakuje motiv největšího utrpení Slováků ze všech Slovanů. Slovensko je autorovi dcerkou, již „vzpomenouti bez slz neumíme“, či „koroptev, již honci dlouho štvali“, proto se obrací k vlastnímu svědomí: „my trpíme, a ještě mráz mne láme - / že pomoci ti ani nehledáme/“, nebo k svědomí Evropy: „A Evropo! Ty zříš to bez uzardění.“²¹ Tradiční stereotyp ještě

¹⁸ V. Tille, zpravidla pod pseudonymem V. Říha otiskoval vlastní pohádky a povídky. Citát z dopisu V. Tilleho J. Polívkovi z 19. ledna 1905 (LA PNP, fond J. Polívka).

¹⁹ Pro účely tohoto příspěvku vycházíme z materiálů pěti ročníků Zlaté Prahy, a sice 1895, 1900, 1903, 1909 a 1914.

²⁰ Zlatá Praha 12, 1895, s. 411.

²¹ Tamtéž, s. 603.

v této době mohl vyvolávat jisté dojetí, ovšem pouze v podobě krátkodobého, nehlubokého a nepřemýšlivého čtenářského pocitu.

Mnohem účinnější jsou ukázky slovenských motivů v českém malířství, kupř. *Studie ze Slovenska* Vít. K. Maška, *Večer na Tise* Pavla Böhma nebo v Čechách tolik oblíbený motiv dráteníka od Augusta Němejce. Nejvýznamnějším příspěvkem jsou ovšem konkrétní fotografie z výstavy zachycující jak krojované figuríny „uherských Slováků“ (spišská Klukňava, Kremnice, oravská Párnice a nitranské Híboké), živé slovenské účastníky, lidové pěvce, hudce a tanečníky a skupinku Detvanů ze Zvolenské stolice. Připojíme-li ještě několik připomínek stého výročí narození Pavla Josefa Šafaříka „slovem i obrazem“, uzavře se slovenská tematika ve Zlaté Praze z roku 1895 úplně. Pět let po výstavě se Slovensko z textové a dokumentární části vytratilo zcela. V Zlaté Praze roku 1900 nalezneme reflexi Slovenska pouze v obrazové části na několika zajímavých plátech: *V chalúpkách*, *Větrák na Slovensku* a *U dědinky* Aloise Kalvody a několik motivů z uprkovské malířské líhně, *Drotár* Franty Uprky a *Gajdoš* Joži Uprky. Většinou jde o obrazy vzniklé již koncem devadesátých let a jména jejich tvůrců patří k reprezentativnímu výběru českého malířství přelomu století. V tomtéž ročníku najdeme typickou podobu *Janošíka* od Jana Kochlera.²² Sluší se v této souvislosti připomenout, že do roku 1900 spadají počátky kontaktů výtvarných umělců z Čech, Moravy i Slovenska, jejichž výsledkem později byla Grupa uhersko-slovenských malířů, činná v letech 1903–1907. Nikdy nebyla oficiálně schválena a její výstavy se mohly realizovat pouze v moravských městech (těch bylo jedenáct: 1903 Ostrava, 1904 Přerov, Uherské Hradiště, 1905 Prostějov, Kroměříž, 1906 Kyjov, Olomouc, Hodonín, Opava, Hranice a v roce 1907 Luhačovice). Na stránkách Zlaté Prahy se v období, jež sledujeme, z děl jejích členů neobjevilo nic. Jistou výjimkou je Joža Uprka, jehož moravsko-slovenská iniciativa patří ke genezi Grupy, byť vůči ní hrála také konkurenční úlohu. V následujících letech se Slovensko ze stránek Zlaté Prahy zcela vytrácí, třebaže slovanská tematika zde má stále své významné zastoupení, což je analogická situace k pětiletí „předvýstavnímu“. Stále převládají témata ruská (s dominující literaturou), polská a jihoslovenská, k nimž se vzhledem k předválečnému politickému vývoji pohled zaměřuje především. Neodbytný je dojem, že čtenářský zájem o Slovensko byl iniciován Národopisnou výstavou československou a

²² Zmiňované reprodukce obrazů in: Zlatá Praha 17, 1900, s. 93, 189, 212, 332, 361, 404.

s jejím odezněním vyprchal do ztracena. V sledovaných ročnících je ještě jediná výjimka, a to obraz Jaroslava Panušky *Hrad Trenčín*.²³ Opuštěných hradů a zřícenin umělec za svůj život namaloval několik desítek a v žádném z těchto obrazů mu nešlo pouze o architekturu stavby, ani o evokaci dávných historických dějů. Zajímalo ho jakési smyslům skryté fosforeskování přízračného tajemství, toho, co fascinovalo evropskou secesi. Panuškův *Hrad Trenčín* tak rozhodně není zmnožením romanticko-vlasteneckého slovenského mýtu, ani naplněním představy Slovenska jako „slovanského Tahiti“, jak vlnu malířského zájmu o slovenské motivy nazval současný slovenský historik umění Ján Abelovský. Spatřujeme v něm důkaz malířova demokratického vidění a vnímání, zcela osvobozeného od tradičních stereotypů českého (nejen výtvarného) myšlení. Nepředpokládáme ovšem, že takto nad jedním obrazem uvažovala česká středostavovská společnost.

Jaroslav Panuška nás přenesl do třetí, poslední oblasti, v níž chceme identifikovat další možnost českého pohledu na Slovensko. Z akademických výšin jsme přes Zlatou Prahu, po nedělním obědě pročitánou v dobrých a lepších českých domácnostech, sestoupili k cestám a pěšinám, po nichž „zvědavci etnografičtí“²⁴ chodili za poznáním skutečného Slovenska a jeho obyvatel. Nemáme teď na mysli typ cest profesora Polívky za vědeckým materiálem, ale důvěrný dotek s realitou slovenského života. Mnozí z českých malířů jí jistě byli velmi blízko, ale ne tolik, jako budoucí Panuškův kumpán a spolutulák Jaroslav Hašek. Mezi českými spisovateli nenajdeme dalšího, který by o sobě mohl napsat tyto věty: „Bylo to v předloni, kdy z nedostatku peněz šel jsem pěšky z Terstu přes Alpy do Prahy...“, „Pište mně do Levoče (Löcse), ve spišské stolici, tam dojdeme asi za 14 dní.“ nebo: „Vracel jsem se tenkrát pěšky z Polska do Prahy přes Těšín, Frýdek, Moravu“. Trasy, kterými Hašek prošel na Slovensku, v Haliči, v jižním Polsku, Bukovině, Maďarsku, Chorvatsku, Srbsku, Rumunsku, Bulharsku, Slovinsku, v severní Itálii, Bavorsku a Švýcarsku jsou srovnatelné s vzdálenostmi překonávanými cestovateli.²⁵

²³ Zlatá Praha 26, 1909, s. 268.

²⁴ Půjčujeme si termín F. X. Šaldy, který užil pro charakteristiku Prospera Mériméa.

²⁵ Je zajímavé, že tuto skutečnost akcentuje ruský haškovský badatel S. V. Nikolskij, jehož kniha *V Haškových stopách za Josefem Švejkem* obsahuje i uvedené citace z Haškovy korespondence. Český překlad knihy připravené k vydání v roce 2008 pořídila autorka této stati.

Sedmnáctiletý Hašek poprvé navštívil Slovensko v roce 1900. Podle poštovních razítek na pohlednicích, které posílal v letech 1900, 1901 a 1902 své sestřenici Marii, můžeme poměrně přesně vysledovat „mapu“ jeho cest i pobytů. Především nás však zajímá skutečnost, že právě slovenské motivy významně vstoupily do jeho rané povídkové tvorby.²⁶ První krátké povídky otiskoval od roku 1901 zejména v odpoledních Národních listech. To bylo periodikum s tradicí vedoucí k roku 1861 a s velmi širokou čtenářskou základnou, takže „Haškovo Slovensko“ bylo nepřehlédnutelné. Jaké bylo? V první řadě důkladně poznané, a to nejen z hlediska krajiny, ale především jeho obyvatel. Tulák Hašek prošel všemi možnými prostředními a cítil se dobře i v horských salaších či v obydlích těch největších chudáků na kopanicích. Byl vynikající pozorovatel a postřehl všechny odstíny lidských povah. Psal o skrytých lidských tragediích, o vychytralosti, hlouposti, úřední tuposti, ale také o bezmoci, k níž mohla vést maďarská zvůle, jakou si Čech čtyři sta let „trpící“ pod rakouskou orlicí ani nedovedl představit (*Jak se Jura Ogárko stal Maďarem*). Hašek si Slovensko opravdově zamiloval, proto se tam tolikrát vrátil. V oněch prvních povídkách, kde se sčítá jeho mládí se schopností bezstarostného okouzlení i zjištěným sociálním cítěním, je onen vřelý vztah přímo hmatatelný. Mluví z nich Hašek, jakého dnes známe málo. Ten známý Hašek satirik se zrodil o něco později, podle S. V. Nikolského povídkou *Již jest po romantice v Gemeru...* z roku 1904.

Shrme-li předchozí text a pokusíme-li se naplnit název tohoto příspěvku, můžeme říci, že v období let 1891–1914 lze v Čechách vysledovat trojí pohled na Slovensko:

1. Slovensko v slovanském kontextu jako zdroj materiálu pro vědeckou práci v oborech filologie a národopis.
2. Slovensko v slovanském kontextu jako svého druhu rarita, „slovanská exotika“ s omezenou časovou platností.
3. Individuální zkušeností objevené Slovensko jako svébytné území uhrančivé krásy a sociální tíhy.

Jediné třetí možnost pohledu uvedená do širší praxe po roce 1918 mohla dovést ke kulturotvornému významu díla takových českých osob-

²⁶ Jde o povídky zahrnuté do prvního svazku Spisů Jaroslava Haška (inicialoval je Zdena Ančičk) nazvaného *Črty, povídky a humoresky z cest*, Praha 1955.

ností, jako byli kupříkladu učitel a sběratel František Volf (1897–1983)²⁷ nebo malíř Jan Hála (1890–1959).²⁸

Tento příspěvek vznikl s podporou grantu GA ČR 405/07/0176.

²⁷ Sbíрка *300 piesní dohňanských* a desítky příspěvků o Slovensku v českém tisku. S Karlem Svolinským vytvořili čtyřdílnou sbírku *Český rok*, na její slovenský protějšek již bohužel nedošlo. Po návratu do Čech v roce 1938 se Volf postupně přiklonil k malířské dráze.

²⁸ Hála prvního srpna 1923 při náhodném výletě s přítelem navštívil podtatranský Važec a při spatření važeckých dřevěnic rázem pochopil, že jinde nechce žít ani tvořit. Fejetony, které spolu s pérovými kresbami průběžně poslal do Lidových novin, vyšly knižně v roce 1928 pod názvem *Podtatranská dědina*. V roce 1948 vyšla unikátní Hálůva monografie *Pod Tatrami*. Za připomínku stojí skutečnost, že po ničivém požáru Važce v roce 1931 zůstalo jediné svědectví o životě dědiny v díle Jana Hály. Příznačným paradoxem je, že na rozdíl od Slováků dnes jeho jméno znají jen nemnozí Češi.

